

KAMU HARCAMALARININ GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA VE FAİZ ORANLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dr. Murat DEMİR*

Dr. Erşan SEVER*

ÖZET

Kamu harcamaları, özellikle gelişmekte olan ülkelerde bir yandan büyüme dinamiklerinin harekete geçirilerek ekonomik kalkınmaya bir yön verilmesinde sahip olduğu doğrudan etkiler, diğer yandan harcamaların finansman biçimine bağlı olarak ortaya çıkan türev etkileri bakımından ekonomi ve maliye yazınında öteden beri önemle üzerinde durulan konuların başında gelmektedir. Kamu harcamalarının niteliği, türü, finansman kaynağı, harcamanın yapıldığı sosyo-ekonomik yapının gelişmişlik düzeyi gibi parametreler kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve faiz gibi makro büyüklükler üzerinde ne yönde ve büyüklükte etkileri olacağı konusunda belirleyici olan temel göstergelerdir. Kamu kesimi kimi ülke ve ekonomilerde optimal kamu harcama kompozisyonları ile büyüme ve kalkınma sürecinin temel belirleyicisi olurken kimi ülke ve ekonomilerde de yanlış önceliklerle belirlenen kamu harcama formları ve yoğun harcama programına bağlı yüksek kamu borçlanması nedeniyle istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme sürecinin önündeki en önemli engel olabilmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve faiz oranları genelinde temel makro ekonomik değişkenler üzerindeki etkisini kuramsal ve ampirik düzeyde ele almaktır. Çalışmada 1994-2004 dönemine yönelik kamu harcamalarının faiz oranları ve gayri safi yurt içi hasıla üzerindeki etkileri üçer aylık veriler kullanılarak VAR analizi yardımıyla incelenmiştir.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the effect of public expenditures on the basic macro economical variables, which is economic growth and interest rate, on the theoretical and empirical grounds. The public expenditures have direct effect which lead to economic development and have indirect effect which becomes differ-

* Harran Üniversitesi İ.İ.B.F. Araş. Gör.

ent according to the form of the public expenditure finances, especially in developing countries. The major part of the expectations related to this topic which were included in the literature presents the positive aspect that public investment expenditure on economic growth, presents the negative aspect that public consumption expenditures on growth and interest rate. However the most important indicators which determine the effects of public expenditure on general structure are the quality of public expenditures, kind, its financial sources and flourished level of socio-economic structures. In this study, it is examined, by analysis of vector auto regression, the impact of public expenditures on interest rate and GNP with quarterly data between 1994 and 2004 in Turkey.

1.GİRİŞ

Kamu harcamaları gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede makro ekonomik ve sosyal dengeler üzerinde doğrudan ve dolaylı etkileri ve yol açtığı sonuçlar ile oldukça geniş bir literatür oluşturmuştur. Kamu harcamaları özellikle gelişmekte olan ülkelerde başta büyüme ve faiz oranı olmak üzere birçok makro ekonomik değişkende meydana gelen gelişimlerin temel belirleyicilerinden biri olarak görülmektedir.

Kamu harcamalarının gayri safi yurt içi hasıla ve faiz oranları üzerindeki etkisinin bir takım etkenler doğrultusunda şekillendiği belirtilebilir. Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi maksimize eden düzeyinin ne olduğunun belirlenebilmesi ve ona uygun bir harcama kompozisyonunun hazırlanabilmesi ilgili literatürde üzerinde yoğun tartışmalar yapıldığı konuların başında gelmektedir. Ayrıca söz konusu düzeyin nasıl belirlenmesi gerektiği konusunda da özellikle metodolojik sorunlar temelinde bir takım tartışmalar yaşanmaktadır. Bu bağlamda kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi maksimize eden bir düzeyinin bulunduğu kabul edilmekle birlikte bu düzeyin ne olduğu konusunda net bir şey söylemenin son derece güç olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte kuramsal değerlendirmelerin önemli bir kısmında kamu harcamalarının makro dengeler üzerindeki etkisinin harcamaların niteliğine, uzun-kısa dönem etkisine, finansman yöntemine ve harcamanın yapıldığı ülkedeki sosyo-ekonomik dokunun yapısına göre değişiklik gösterebildiği ileri sürülmektedir.

Kamu harcamalarının makroekonomik yapı üzerindeki etkilerini inceleyen kuramsal ve ampirik değerlendirmelerin sonuçlarına bakıldığında genel olarak kamu yatırım harcamalarının özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyümeyi hızlandırdığı kabul edilmektedir. Öte yandan genel ekonomik yapı içerisinde kamu kesimine daha sınırlı bir rol veren yaklaşımlarda ise, devletin yoğun kamu harcamalarıyla ekonomik büyüme bir

yana bizatihi istikrarsızlık kaynağı olduğu vurgulanmaktadır. Burada artan kamu harcamalarının faiz oranları üzerinde önemli baskılar yaratarak kaynak dağılımında etkinsizliğe yol açtığı ve büyümeyi dışladığı ileri sürülmektedir.

Bu çalışmada kamu harcamalarının büyüme ve faiz oranı temelinde temel makro büyüklükler üzerindeki etkileri incelenmektedir. Öncelikle konuyla ilgili kuramsal çerçeve yapılan ampirik çalışmalarla birlikte sunulmakta daha sonra Türkiye üzerine ampirik bulgular verilmektedir. Ampirik çalışma kamu harcamalarının büyüme ve faiz oranı değişkenleri üzerindeki etkisi üzerine yoğunlaşmakta ve 1994-2004 yılları arasındaki verileri kapsamaktadır.

2. Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Faiz Oranları Üzerindeki Etkisi: Genel Bir Değerlendirme

Kamu harcamalarının ekonomik değişkenler üzerindeki etkilerine ilişkin yapılan kuramsal değerlendirmeler, genel olarak birbirine yakın önermeler üzerinde dururken, ilgili ampirik çalışmaların birbirinden oldukça farklı sonuçlara sahip oldukları görülmektedir. Bazı çalışmalarda kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi hızlandırdığı saptanırken, Bazı çalışmalarda kamu harcamalarının büyüme üzerinde negatif yönlü etkilere sahip olduğu saptanmıştır. Diğer bir kısım ampirik çalışmalarda ise kamu harcamalarının öncelikle büyüme üzerinde olumlu etkiler yarattığı, ancak bu artış devam ettikçe ortaya çıkan negatif etki ile büyümenin yavaşladığı ve bir süre sonra da kamu harcamalarının büyüme üzerinde önemli bir baskı yarattığı sonucu elde edilmiştir¹.

Diğer yandan kamu harcama düzeyinde veya harcama kompozisyonundaki değişimler büyüme oranı üzerinde etkili midir? sorusuna Solow (1956) ve Swan'ın (1956) neo-klasik büyüme modellerine göre verilecek cevap büyük ölçüde hayır şeklinde olmaktadır. Kamu kesimi birtakım önlemlerle nüfus artış oranını etkileyebilme gücüne sahip olmuş olsa bile bu uzun dönem kişi başına düşen gelirlin büyüme oranını etkilemeyecektir. Bu modellerde vergi ve harcama enstrümanları tasarruf düzeyini kontrol etmede ve yatırımlara yön vermede dolaylı bir biçimde kullanılırken istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme üzerinde doğrudan bir etkisi bulunmamaktadır. Öte yandan tersine endojen büyüme modellerinde özellikle beşeri sermaye yatırımları ile fiziksel sermayeye yapılan

¹ Stephen Kosempel, "Finite Lifetimes and Government Spending in an Endogenous Growth Model", **Journal of Economics and Business**, Vol. 56, 2004,s.198.

yatırımlar istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme üzerinde doğrudan belirleyici olabilmektedir².

Kamu harcamalarının etkilerini inceleyen bir çalışmada basit bir endojen büyüme modeli kapsamında panel data yöntemiyle 22 OECD ülkesi 1970-95 arası inceleme konusu yapılmıştır. İlgili çalışmada adaletsiz ve etkin olmayan bir vergileme sistemi ile üretken olmayan kamu harcamalarının (kamu tüketim harcamaları) büyümeyi azalttığı, optimal bir vergileme ile finanse edilen üretken kamu harcamalarının (kamu yatırım harcamaları) büyümeyi teşvik ettiği sonucu elde edilmiştir. Bu konuda yapılan bir diğer çalışmada ise üretken kamu harcamalarında GSMH'nin % 1'i kadarlık bir artışın büyüme oranında yıllık % 0,1 ile 0,2 arasında bir artışa yol açabileceği saptanmıştır³.

Kamu harcamaları türünün, büyüme üzerinde meydana gelecek olası etkilerin yönünün ve büyüklüğünün saptanmasında temel belirleyicilerden biri olduğu söylenebilir. Sözelimi hemen bütün ülkelerde sosyal ve ekonomik nitelikli kamusal alt yapı harcamaları ile büyüme arasında pozitif yönlü bir korelasyonun varlığı üzerinde durulurken, transfer harcamaları ve cari harcamalar genelinde değerlendirilen kamu tüketim harcamalarının büyüme sürecini genel olarak olumsuz etkilediği belirtilebilir.

Bu bağlamda cari harcamalar ve transfer harcamalarının büyüme sürecinde yatırım harcamalarından farklı etkilere sahip olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi cari harcamalar, kamu hizmeti sunmak için gerçekleştirilen, ilgili dönemde milli hasılaya katkı yapmakla birlikte o dönemde tüketilen harcamalardır. Cari harcamalar mal ve hizmet satın almaya yönelik harcamalar yönüyle ekonomide toplam arz, toplam talep dengesi ve efektif talep düzeyi üzerinde etkide bulunarak ekonominin makro dengelelerini etkilerler. Cari harcamalar doğrudan doğruya ekonomide tüketim

² Bu konuda yapılan başlıca çalışmalar için bkz.; P. Romer, "Increasing Returns and Long-Run Growth", **Journal of Political Economy**, Vol. 94, No.5, 1986, s.1002-1037, "Endogenous Technological Change", **Journal of Political Economy**, Vol.98, No.5, s.71-102: R. Barro, "Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth", **Journal of Political Economy**, Vol. 98 (1), 1990, s.103-117: R. King, S. Rebelo, "Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications", **Journal of Political Economy**, Vol. 98 (1), 1990, s.126-151: R. Lucas, "On the Mechanics of Economic Development", **Journal of Monetary Economics**, Vol.22, s.3-42. "Supply-side Economics: an Analytical Review". **Oxford Economic Papers**, Vol.42 (2), 1990, s.293-316: B. Verpagen, "Endogenous Innovation in Neo-classical Growth Models: A Survey", **Journal of Macroeconomics**, Vol.14, s.631-662.

³ Richard Kneller, Michael F. Bleaney, Norman Gemmel, "Fiscal Policy and Growth: Evidence from OECD Countries", **Journal of Public Economics**, Vol. 74, 1999, s. 172-173.

hacmini etkilediklerinden, yatırım mallarına karşı olan talebin tüketim mallarına karşı talebin şekillendirdiği bir talep olmasına bağlı olarak, cari harcama düzeyi yatırım harcamaları ve ekonomik büyüme üzerinde etkili olabilir⁴. Faydası bir dönemle sınırlı sayılabilecek, üretimi arttırıcı etkisi olmayan her tür harcamalar da cari harcamalar içerisinde değerlendirilebildiğinden bu yönüyle cari harcamaların özel kesimin tüketim harcamalarına benzediği söylenebilir. Kamunun gerçek veya tüzel kişilere, satın alma gücünü karşılıksız olarak devrettiği transfer harcamalarında ise, devlet doğrudan bir üretim faktörü almadığından, transfer yapılan kişiler bakımından doğan gelirler milli gelir hesaplarında yer almamaktadır. Bu bakımdan transfer harcamaları karşılıksız harcamalar veya o dönemin GSMH'sına bir katkıda bulunmayan harcamalar olarak nitelendirilebilir.

Teorik değerlendirmelerde kamu harcamalarının etkileri temelde bu şekilde ele alınarak kategorize edilse de kimi çalışmalarda bu değerlendirmelerle pek de uyuşmayan sonuçlar da elde edilmektedir. Sözgelimi 43 gelişmekte olan ülke genelinde 20 yıllık bir süreç dikkate alınarak yapılan bir çalışmada elde edilen bulgular buradaki teorik değerlendirmelerden farklı sonuçlar ortaya koymaktadır. İlgili çalışmada cari harcamalardaki bir artışın büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır. Tersine yatırım temelli kamu harcamalarındaki artışın ise kişi başına düşen büyümeyi olumsuz etkilediği sonucu elde edilmiştir. Burada üretken tanımlı kamu harcamalarının yoğun yapıldığı ve bir noktadan sonra da söz konusu harcamaların büyüme sürecini olumsuz etkilediğinden bahsedilebilir⁵.

Diğer yandan başta kamu altyapı harcamaları olmak üzere üretken nitelikli kamu yatırım harcamaları ise hem ilgili dönemin, hem de gelecek dönemin GSMH'sına önemli katkılarda bulunma potansiyeline sahip harcamalardır. İstikrarlı ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için bu büyümenin beşeri sermaye yatırımları ile mutlak surette desteklenmesi gerektiği bugün pek çok çevre tarafından kabul edilen bir olgudur⁶. Kamu yatırım harcamaları son dönemde yapılan kimi çalışmalarda da üretim fonksiyonu içinde yer alan ve bunu geliştirmeye

⁴ İsmail Türk, **Kamu Maliyesi**, 2.Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 1996, s.54-55; Sinan Sönmez, **Kamu Ekonomisi Teorisi: Kamu Harcamalarında Etkinlik Arayışı**, 1.Baskı, Ankara, Teori Yayınları, 1987, s.7-8.

⁵ Shantayanan Devarajan, Vinaya Swaroop, Zou Heng-fu, "The Composition of Public Expenditure and Economic Growth", **Journal of Monetary Economics**, Vol. 37, Issues 2, April 1996, s.313.

⁶ Gustav Ranis, Frances Stewart, Alejandro Ramirez, "Economic Growth and Human Development", **World Development**, Vol. 28, No. 2, 2000, s. 213.

yönelik altyapı çalışmaları ve üretim teknolojilerini geliştirmek üzere yapılan eğitim harcamaları şeklinde değerlendirilmektedir. Daha sağlıklı bir işgücünün oluşturulmasında ve işgücünün ekonomik ömrünün geliştirilmesinde önem arz eden kamu sağlık harcamaları ile birlikte bu tür harcamaların özellikle uzun dönem büyüme üzerinde önemli etkilere sahip olduğu söylenebilir⁷.

Fiziki sermayenin çok daha etkin ve verimli kullanılması sürecinde yaşınamaz bir role sahip olan beşeri sermaye yatırımları temel olarak sosyal nitelikli kamusal alt yapı harcamaları ile gerçekleştirilmektedir. Kamu eğitim ve sağlık harcamaları genelinde incelenebilecek olan beşeri sermaye yatırımları ile büyüme arasındaki ilişki kuramsal çalışmaların yanında çok sayıda ampirik çalışmayla da inceleme konusu olmuş ve bu tür harcamaların yoğun pozitif dışsallıkları ile büyüme dinamiklerinin harekete geçirilmesinde son derece etkili oldukları vurgulanmıştır. Bu tür harcamaların etkileri, döneminde yok olmayıp gelecek dönemlere de yansdığı halde, bunların somut olmayışı bu tür harcamaların bazı durumlarda yatırım harcamaları yerine iktisadi gelişme cari giderleri olarak tanımlanmalarına yol açmıştır⁸.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma dinamiklerinin incelendiği çalışmalarda zengin doğal kaynaklara sahip olan ülkelerin beşeri sermaye yatırımlarını ihmal ettikleri ve dolayısıyla tam olarak gelişemedikleri buna karşılık kısıtlı doğal kaynaklara sahip olan özellikle Uzak Doğu'dan bazı ülkelerin ise kamu merkezli yoğun beşeri sermaye yatırımları ile çok hızlı bir gelişme gösterdikleri ortaya konulmuştur⁹. Beşeri sermaye temelinde yapılacak yatırımların ekonomik kalkınmayı artırdığı düşüncesi Adam Smith ve klasik iktisat kuramına kadar uzanmasına rağmen, 1960'lı yıllarda teorik altyapının ampirik çalışmalarla desteklenerek geliştirildiği görülmektedir. Bu yıllarda Schultz ve Denison'un öncülüğünde yapılan çalışmalarda eğitimle büyüme arasında doğrudan bir ilişki kurulmuş ve eğitim hizmetleri nedeniyle bilgi ve beceri düzeyi yükselen işgücündeki produktivite artışının doğrudan milli gelire yansacağı ileri sürülmüştür.

Denison ABD'nin 1910-1960 yılları arasındaki ekonomik büyümesini fiziki sermaye artışı temelinde incelediği bir çalışmada söz konusu

⁷ Gerhard Glomm, B. Ravikumar, , "Productive Government Expenditures and Long-run Growth", **Journal of Economic Dynamics and Control**, Vol. 21 1997, s.201.

⁸ Kenan Bulutoğlu, **Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı**, İstanbul, 7.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.219.

⁹ Thorvaldur Gylfason, "Natural Resources, Education and Economic Development", **European Economic Review**, Vol.45, 2001, s.847-848.

dönemdeki toplam hasılda fiziki sermaye girişinin ötesinde bir artış olduğunu belirlemiştir. Bu artışın kaynakları üzerinde duran Denison bu bağlamda emeğin niteliğinde meydana gelen artışların milli gelire ne ölçüde yansıdığını belirlemeye yönelmiş ve yaptığı çalışmada 1930-1960 arasında ABD’de üretim oranında meydana gelen artışın yaklaşık % 23’lük kısmının eğitim yoluyla niteliği ve üretkenliği artırılan nitelikli işgücünden kaynaklandığı sonucuna varmıştır¹⁰. Denison 1967 yılında yaptığı ikinci bir çalışmada ise 1950’li yıllardan sonra eğitimin üretimdeki büyüme oranına katkısının ABD’de % 15, Almanya’da % 2, İngiltere’de % 12, Belçika’da % 14, Kanada’da ise % 25 olduğu sonucuna ulaşmıştır¹¹. Sonraki dönemlerde yapılan benzer çalışmaların birinde Psacharopoulos, bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için kapsamlı bir hesaplama yaparak eğitimin ekonomik büyümeye olan katkısını tahmin etmiştir¹². 1950-1980 dönemini kapsayan çalışmanın sonuçlarına göre, eğitimin yıllık büyümeye katkısı Kanada’da % 25, Belçika, İngiltere ve ABD’de % 15, Danimarka, Fransa, İtalya, Hollanda ve Rusya’da ise ortalama % 6 düzeyinde saptanmıştır.

Öte yandan iletişim, ulaşım, enerji, su ve kanalizasyon gibi ekonomik nitelikli kamusal alt yapı harcamaları da özel sermayenin verimliliği üzerinde etkili olarak üretim ve yatırım artışını kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda devlet, özel sektörün gelişmesini sağlayacak altyapı harcamalarıyla etkin sermaye arzını artırarak büyümeyi teşvik etmektedir.

Ampirik çalışmalarda da ulaşım ve telekomünikasyon alanında yapılan altyapı yatırımlarının büyüme ile olan pozitif ilişkisi daha anlamlı sonuçlar verirken tarım alanında yapılan kamu yatırım harcamalarının büyüme ile negatif yönlü bir ilişki içinde olduğu sonucuna ulaşılmaktadır¹³. Bu arada özellikle nüfusun önemli bir kısmının tarım kesiminde is-

¹⁰ Edward F. Denison, **The Source of Economic Growth in the United States and The Alternatives Before U.S.**, New York, Committee For Economic Development, 1962.

¹¹ Edward F. Denison, **Why Growth Rates Differ Postwar Experience in Nine Western Countries**, Washington, D.C.:Brookings Institution, 1967, s. 45.

¹² George Psacharopoulos, "The Contribution of Education to Economic Growth: International Comparisons", İçinde: John W. Kendrick (Ed.), **International Comparisons of Productivity and Causes of the Slowdown**, Cambridge, MA: Ballinger/American Enterprise Institute, 1984, s. 336-337.

¹³ Ferhat Emil, Hakan Yılmaz, "Kamu Borçlanması, İstikrar Programları ve Uygulanan Maliye Politikalarının Kalitesi: Genel Sorunlar ve Türkiye Üzerine Gözlemler", **ERC (Economic Research Center), Working Papers in Economics 03/07**, September 2003, s.10. 1-54, Bkz.: G.A. Mackenzie, David Orsmond, Philip Gerson, "The Composition

tihtam edildiği ve tarımsal üretimin GSMH'da önemli bir ağırlığının olduğu az gelişmiş ülkelerde ise bunun tersine devletin tarımsal araştırmalara verdiği desteklerin ve tarımsal verimliliği artırıcı teşviklerin tarımsal hasıla üzerinde çok büyük etkilere sahip olduğu saptanmıştır¹⁴. Kamu yatırım harcamaları ile büyüme arasındaki ilişki incelenirken yatırımların olgunlaşma süresinin de dikkate alınması gerekmektedir. Ampirik çalışmalarda konunun bu yönünün kısmen göz ardı edildiği söylenebilirse de yine de kamu altyapı harcamaları başta olmak üzere iyi seçilmiş ve değerlendirilmiş kamu yatırımlarının büyüme ve verimlilik artışı sağladığı yolunda genel bir kabul bulunmaktadır¹⁵. Bu konuda yapılan bazı çalışmalarda da kamu harcamalarında bir ayrıma gidilmeksizin artan kamu harcamalarının ve kamu kesiminin büyüklüğünün ekonomik büyümeye zarar vermediği konusunda bir takım bulgular saptanmış, bunun ötesinde daha büyük kamu harcamalarının kısa ve uzun dönemde ulusal gelirin daha hızlı artmasına yol açtığına ilişkin ilginç sonuçlar da elde edilmiştir¹⁶.

Diğer yandan genel ekonomik yapı içerisinde kamu kesimine daha sınırlı bir rol veren teorik değerlendirmelerin biçimlendirdiği yaklaşımlarda ise, devletin yoğun kamu harcamalarıyla ekonomik istikrar ve büyüme bir yana bizi istikrarsızlık kaynağı olduğu vurgulanmakta, artan kamu harcamalarının kullanılabilir fonlar ve dolayısıyla faiz oranları üzerinde önemli baskılar yaratarak büyümeyi dışladığı, kaynak dağılımında etkisizliğe yol açtığı belirtilmektedir.

Söz konusu değerlendirmelerde bütçe büyüklüklerinin özellikle de kamu harcamalarına ilişkin büyüklüklerin siyasal karar alma sürecinde belirlendiği üzerinde de durularak bu süreçte baskı ve çıkar gruplarının rant kollama faaliyetleri¹⁷ yoluyla aktif görevler aldığı ve kamu harcama-

of Fiscal Adjustment and Growth, Lessons from Fiscal Reforms in Eight Economies", **IMF Occasional Paper 149**, 1997.

¹⁴ Shenggen Fan, Xiaobo Zhang, and Neetha Rao, "Public Expenditure, Growth, and Poverty Reduction in Rural Uganda", **DSGD (Development Strategy and Governance Division), Discussion Paper No.4**, March 2004, s.47, ss.1-72. <http://www.ifpri.org>

¹⁵ Emil, Yılmaz, **a.g.m.**

¹⁶ John Loizides and George Vamvouka, "Government Expenditure and Economic Growth: Evidence from Trivariate Causality Testing", **Journal of Applied Economics**, Vol. VIII, No.1, May 2005, s.150.

¹⁷ Rant kollama bireylerin devletten ekonomik, mali ya da sosyal nitelikli bir transfer elde edebilmek için lobicilik yaparak kaynak israf edici harcamalarda bulunması şeklinde tanımlanabilir. Rant kollama terimi ilk kez 1974 yılında Anne Krueger tarafından kullanılmıştır. Krueger, "Rant Kollayan Toplumun Politik Ekonomisi" isimli makalesinde baskı ve çıkar gruplarının hükümet tarafından monopol ayrıcalıklarını ve ithalat lisanslarını elde etmek için giriştikleri faaliyetleri rant kollama olarak tanımlamıştır. Söz konusu çalışma-

ları kompozisyonunu büyüme ve kalkınmanın finansmanı yerine hiç de rasyonel olmayan kişisel ya da grupsal çıkarlar doğrultusunda belirlemeye çalıştıkları ileri sürülmektedir. Diğer bir ifadeyle kamu kesiminde başta kamu harcamalarının niteliği ve düzeyi ile ilgili olmak üzere bir takım kararların alınma yöntemi, yapısı gereği rant kollama faaliyetlerine işlerlik kazandırmakta, rant kollama faaliyetlerinin yaygınlaşması ve disipline edilememesi ise büyüme başta olmak üzere sosyo-ekonomik dinamikleri harekete geçirecek ulusal kaynakların kamu kesimi aracılığıyla israf edilmesine yol açmaktadır.

Rant kollama faaliyetlerinin kamu kesiminin ekonomi içindeki payı ile doğrudan ilişkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu ilişki kamu kesiminin kontrolünde bulunan kaynaklar genişledikçe çeşitli birey ve gruplara değişik yollarla aktarabileceği kaynakların ve kamu harcama düzeyinin artmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır¹⁸. Devletin elindeki kaynakların ekonomideki payının fazla olmaması halinde bile devletin düzenleyici gücünün çok geniş bir alanda kullanılması diğer bir deyişle liberal ekonomik düzenden uzaklaşılması rant kollama fırsatlarını genişletmektedir.

Kamu harcamalarının sınırlandırılması konusunda yoğun girişimlerde bulunan özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının optimal büyüklüğünün belirlenmesi konusunda paradoksal bir durum varlığından da söz etmek mümkündür. Kamu kesiminin genel ekonomik yapıdaki ağırlığının azaltılabilmesi için özel kesim yatırımlarının artması gerektiği, bunun için de kamu kesiminin ve harcamalarının yönlendirici olabileceği belirtilmektedir¹⁹. Bu noktada yoğunlaşan kamu harcamaları sosyo-ekonomik yapıyı özel sektöre hazırlayarak piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmaya çalışırken yol açtığı çarpıklıklar ve etkisizlikler ile büyüme sürecine katkı ve piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak bir yana makroekonomik denge ve büyüklüklerdeki olumsuzlukları daha da derinleştirebilmektedir. Diğer yandan zengin gelişmiş ülkelerde de büyük

sında Krueger baskı ve çıkar gruplarının amaçlarına ulaşabilmek için özellikle politik süreçte etkili olmaya çalıştıklarını buna yönelik olarak da çeşitli lobiler oluşturarak kaynak israf edici harcamalarda bulduklarını belirtmekte ve bir bütün olarak bu harcamaların toplam refah düzeyini azalttığını ve ekonomik gelişmeleri olumsuz yönde etkilediğini vurgulamaktadır. Bkz.: Anne Krueger, "The Political Economy of Rent Seeking Society", **American Economic Review**, Vol.64, No.3, 1974, s.291-304.

¹⁸ James Buchanan, "Rant Kollama ve Kar Kollama" (Çev. Aytaç Eker), İçinde: Aytaç Eker ve Coşkun C. Aktan, **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama**, Ankara, Takav Matbaası, 1994, s.281-283.

¹⁹ Sohrab Abizadeh, Mahmood Yousefi, "An Empirical Analysis of South Korea's Economic Development and Public Expenditures Growth", **Journal of Socio-Economics**, Vol. 27, No, 6, 1998, s.697.

kapsamlı kamu harcamalarının gelişmekte olan ülkelere göre tasarruflar ve sermaye birikimi üzerinde daha fazla negatif etkilere sahip olduğu ve dolayısıyla makro ekonomik büyüklükler ve dengeler üzerinde daha önemli baskılar meydana getirdiğine ilişkin bulgular saptanmıştır²⁰.

Kamu harcamalarının büyüme ve faiz oranları üzerindeki etkisi incelenirken ilgili harcamayı hangi birimin yaptığı, diğer bir ifadeyle mali ademi merkezizetçiliğin niteliği üzerinde duran ampirik çalışmalar de yapılmıştır²¹. Bunun yanında kamu harcamalarının finansman biçimi de makro ekonomik büyüklükler üzerinde belirleyici olabilmektedir. Bilindiği gibi kamu harcamaları, vergiler ya da borçlanma yoluyla finanse edilmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin çoğunda vergi sisteminde görülen sorunlara bağlı olarak borçlanma, kamu harcamalarının önemli finansman yöntemlerinden biri durumuna gelmiş bulunmaktadır²². Ekonomik ve sosyal yapı üzerinde çok yönlü etkilere sahip olan kamu borçlanması, gelir-gider açığını kapatmaya yönelik bir araç olmanın yanında maliye politikasının etkin bir aracı, para politikasının uygulanmasında da yardımcı bir politika aracı olarak kullanılabilir. Kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi özellikle beşeri sermaye yatırımları üzerinden pozitif olarak etkilediği şeklindeki değerlendirmelerde de genel olarak kamu harcamalarının vergilerle finansmanı üzerinde yoğun olarak durulduğu söylenebilir. Vergi dışında ilgili harcamaların finansmanında alternatif finansman kaynaklarının bulunamaması sonucunda aşırı borçlanma ve merkez bankası kaynaklarının yoğun kullanımı faiz oranları ve dolayısıyla büyüme üzerinde baskılar yaratabilecektir²³.

Kamu harcamalarının finansmanında vergileme karşısında borçlanma seçeneğinin bir ekonomide gerçek faaliyet düzeyi ile ilişkisi olmadığını ilk olarak savunan ekonomist David Ricardo'dur. Barro'nun Ricardo Denkliği biçiminde de ifade edilen bu yaklaşımın temel önermesi bir ekonomide ekonomik birimlerin tüketim ve tasarruf kararlarını verirken tüm yaşam boyu gelirleri dikkate aldıklarıdır²⁴. Buna göre ekonomik birimler

²⁰ Stefan Fölster, Magnus Henrekson, "Growth and the Public Sector: a Critique of the Critics", **European Journal of Political Economy**, Vol. 15, 1999, s.355.

²¹ Tao Zhang, Heng-fu Zou, "The Growth Impact of Intersectoral and Intergovernmental Allocation of Public Expenditure: With Applications to China and India", **China Economic Review**, Vol.12, 2001, s.58.

²² Harvey S. Rosen, **Public Finance**, Fifth Edition, United States, Irwin McGraw-Hill, 1998, s.53.

²³ Pedro Cavalcanti Ferreira, "Inflationary Financing of Public Investment and Economic Growth" **Journal of Economic Dynamics and Control**, Vol.23, 1999, s.539.

²⁴ Beyhan Ataç, **Maliye Politikası**, 3.Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bil. Araş. Çalışmaları Vakfı Yayınları No.86, 1994, s.173.

artan kamu harcamalarını ileride vergilerde bir artış olarak algılamakta ve bugün harcamak yerine tasarruf etmektedirler. Kuşkusuz bu durumda artan kamu harcamaları artan tasarruflar üzerinden borçlanma yoluyla karşılanmaya çalışılırken kamu harcamaları artışı GSMH'yi, yatırımları ve faiz oranlarını etkilememektedir²⁵.

Kamu harcamalarının borçlanma ile finansmanının sonuçlarını net olarak belirleyebilmek için borçlanmanın hangi kesimlerden yapıldığının da bilinmesi gerekmektedir. Bilindiği gibi kamu harcamalarının finansmanında borçlanma alternatifi söz konusu olduğunda devlet kişi veya firmalardan, bankalardan ve merkez bankası kaynaklarından yararlanabilmektedir. Devletin kamu harcamalarının finansmanında merkez bankası kaynaklarına başvurması durumunda ekonomi üzerinde meydana gelecek etki çoğu durumda genişletici olmaktadır. Merkez bankası kaynaklarına yoğun olarak başvurulmasının enflasyonist etkilere yol açarak faiz oranları üzerinde önemli baskılar yarattığı söylenebilir. Diğer yandan devletin kişilerden ve bankalardan borçlanmasının ekonomik etkileri ise söz konusu fonların devlete borç verilmemesi durumunda nasıl değerlendirileceğine bağlı olarak değişmektedir. Tüketimde kullanılacak kaynakların kamu harcamasına dönüşmesi tüketim harcamaları üzerinde baskı yaratabilirken, tasarrufların kamu kesimine yönlendirilmesi faiz oranları ve dolayısıyla özel yatırımlar ve büyüme üzerinde etkili olmaktadır.

Yoğun kamu borçlanmasının anapara ve faiz ödemelerinin bütçe üzerindeki etkilerini inceleyen ampirik çalışmaların sonuçlarına bakıldığında kamu borçlanmasının en fazla yatırım harcamaları üzerinde baskı yarattığı görülmektedir. Tanzi 1990'dan sonraki dönemde gelişmiş ülkelerdeki kamu harcamaları gelişimini incelerken faiz ödemeleri ile kamu yatırımları arasında negatif korelasyon olduğunu saptamıştır²⁶. Bilindiği üzere borç verilebilir fonların arz ve talep yapısı faiz oranlarını üzerinde belirleyici olan temel faktörlerin başında gelmektedir. Yatırım harcamaları bir yana tüketim harcamalarının finansmanında bile sıkıntıların yaşanabildiği özellikle gelişmekte olan ülkelerde kamu kesimi söz konusu arz talep yapısının şekillenmesinde aktif rol alarak ilgili piyasada en büyük oyuncu durumunda bulunmaktadır. Bu bağlamda söz konusu ülkelerde kamu transfer harcamalarının da faiz oranları üzerinde önemli etkilere

²⁵ R. Barro, "Are Government Bonds Net Wealth?", **Journal of Political Economy**, Vol. 82, 1974 s.1095-1117.

²⁶ Vito Tanzi, Ludger Schuknecht, **Public Expenditures in the 20th Century: A Global Perspective**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, s.47

sahip olduğu söylenebilir. Öte yandan gelişmiş ülkelerde ise bu etkileşimin aynı yoğunlukta olduğunu söylemek güçtür²⁷.

Faiz oranları üzerinde salt ekonomik faktörlerin yanı sıra politikaların özellikle de ekonomi bürokrasisinin ve piyasa oyuncularının türlü spekülatif hareketlerle önemli etkilerinin olduğu, bunun yanında uluslararası siyasi, mali gelişmeler ve beklentilerin de söz konusu süreçte kısmen belirleyici oldukları söylenebilir²⁸. Hindistan özelinde faiz oranlarının temel belirleyicilerini belirlemeye yönelik bir çalışmada ise faiz oranlarının reel para arzından, reel kamu harcamalarından, enflasyon oranından, dış piyasalardaki faiz oranlarından, kamunun borç yapısından ve *forward premium*²⁹'dan etkilendiği belirlenmiştir. Kamu harcamalarının söz konusu büyüklükler üzerindeki etkisinden de hareketle kamu harcamalarını disipline etmeden faiz oranlarını kontrol altında tutmanın çok güç olacağı söylenebilir³⁰.

Kamu harcamalarının finansmanında vergiler söz konusu olduğunda da özellikle yatırımların finansmanında darboğazların yaşandığı ve optimal bir vergileme sisteminin oluşturulmadığı gelişmekte olan ülkelerde yatırımların olumsuz etkilendiğini söylemek mümkündür. Yatırımcıların yoğun olarak vergilendirildiği ve dolayısıyla yüksek vergi yükünün söz konusu olduğu durumlarda, yatırımcıların yatırım yapma isteği, riske katlanma ve verimliliği artıracak faaliyetleri üstlenme gayreti zayıflayacaktır³¹.

Kamu harcamalarının ekonomik yapı üzerindeki etkileri tartışılırken, üzerinde durulması gereken diğer bir konu da kamu kesimi finansman açıklarıdır. Zira yoğun finansman açıklarının söz konusu olduğu ülkelerde kamu harcamalarında önceliklerin ve kamu harcamaları hacminin finansman açıkları temelinde şekillendiği söylenebilir. Kuramsal makroekonomik değerlendirmelerin hemen tümünde de büyük kamu açıklarının

²⁷ Oldrich Alfons Vasicek, "The Economics of Interest Rates", **Journal of Financial Economics**, Vol. 76, 2005, s.293.

²⁸ Guglielmo Maria Caporale, Geoffrey Williams, "Long-term Nominal Interest Rates and Domestic Fundamentals", **Review of Financial Economics**, Vol. 11, 2002, s.128.

²⁹ Yabancı paranın forward değerinin spot değerinden daha yüksek olması durumudur.

³⁰ Pami Dua, B.L. Pandit, "Interest Rate Determination in India: Domestic and External Factors" **Journal of Policy Modeling** Vol.24 2002, s.874.

³¹ Nisfet Uzay, "Kamu Büyüklüğü Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999)", **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi**, Sayı: 19, Temmuz-Aralık 2002 s.165. ss. 151-172, Bkz.: J. Gwartney, R.Holcombe, R. Lawson, "The Size and Functions of Government and Economic Growth", **Joint Economic Committeestudy**, April, 1998. <http://www.house.gov/jec/growth/function/function.htm>

yüksek faiz oranlarına yol açtığı açıkça kabul edilmektedir³². Mali derinliğin üst düzeyde olduğu gelişmiş ülkelerde bile kamu açıkları büyük bo-yutlara ulaştığında açıkların faiz oranları üzerinde önemli baskılar yarata-rak yatırımları dışladığı görülmektedir³³.

Ekonomik gelişmeyi teşvik edecek bir kamu harcama programı i-çin bütçe dengesi son derece önemlidir. Bütçe dengesinin sağlanmasında ise kamu gelirlerinin artırılması ve kamu yatırım harcamalarının kesilmesi yerine rasyonel bir kamu ücret politikası ile öncelikleri doğru belirlenmiş bir kamu transfer programı uygulanabilmesinin çok daha etkili olduğu bu temelde sağlanacak sağlıklı bir bütçe yapısı ile yapılacak kamu harcamaların büyüme çok daha kolay yön vereceği belirtilebilir³⁴. Zira daha önce de belirtildiği üzere kamu kesiminin gelir gider dengesini sağlayamaması ve dahası derinliği olmayan mali piyasalardan yoğun biçimde borçlanması yüksek reel faizlerle sonuçlanırken refah düzeyi ve büyüme üzerinde de uzun dönemli olumsuz etkilere yol açmaktadır³⁵.

Kamu kesimi açıklarının gerek gelişmiş gerek gelişmekte olan bir-çok ülkede makro ekonomik dengeler üzerindeki olumsuz etkileri, hem açıkları belirleyen etkenler hem de açıkların yol açtığı sonuçlar üzerine oldukça geniş bir literatür oluşturmuştur. Kamu harcamalarının ekonomik yapı üzerindeki olumsuz etkilerinin de çoğu kez kamu kesimi açıkları temelinde geliştiği söylenebilir. Söz konusu açıklar başta fiyat düzeyi, faiz ve büyüme oranları olmak üzere birçok makro ekonomik değişken üzerindeki olumsuz gelişmenin nedeni olarak görülmektedir. Diğer yandan kamu açıklarının yol açtığı sorunlar bu açıkları besleyen nedenler haline de gelmektedir. Kamu harcamaları üzerinde büyük bir baskı oluşturarak büyüme ve faiz oranları üzerinde de etkili olan kamu kesimi finansman açıklarının ortaya çıkışında genel olarak vergi sistemindeki yetersizlikler ve zayıf mali disiplin temel belirleyici olmaktadır. Bunun yanında hızlı

³² Jesper Lindé, "Fiscal Policy and Interest Rates in A Small Open Economy" Finnish Economic Papers, Volume 14, Number 2, Autumn 2001, s.82.

³³ Klaas Knot and Jakob de Haan, "Fiscal Policy and Interest Rates in the European Community", **European Journal of Political Economy**, Vol. 11, Issue 1, March 1995, s.171.

³⁴ Sanjeev Gupta, Benedict Clements, Emanuele Baldacci, Carlos Mulas-Granados, "Fiscal Policy, Expenditure Composition, and Growth in Low-income Countries", **Journal of International Money and Finance**, Vol. 24, 2005, s. 442.

³⁵ Rafael Domenecha, David Taguasb and Juan Varela, "The Effects of Budget Deficits on National Saving in the OECD", **CMTEA** 1996,s.16.

nüfus artışı, kamu kesiminin büyüklüğü aşırı istihdam ve sübvansiyonların da etkili olduğu söylenebilir³⁶.

Yapılan ampirik çalışmalarda kamu harcamalarının yanında kamu harcamalarının finansman biçiminin ve olası kamu açıklarının ekonomik büyüme ve dengeler üzerindeki etkileri, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bağlamında da incelenmeye çalışılmıştır. Söz konusu çalışmada sonuçların ilgili ülke grupları arasında farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Sözgelimi gelişmekte olan ülkelerde senyoraaj gelirleri büyüme için önemli bir engel oluştururken, ilgili kaynağın gelişmiş ülkeler için çok önemli bir etkisinin olmadığı saptanmıştır. Bunun yanında bütçe fazlaları büyümenin finansmanında gelişmekte olan ülkeler için son derece önemli iken, gelişmiş ülkeler bakımından aynı yoğunlukta bir öneme sahip olmadığı söylenebilir. Gelişmekte olan ülkelerde genellikle sosyal, ekonomik ve siyasal yapıdan kaynaklanan bir takım nedenlerden dolayı vergi oranlarının ve dolayısıyla da vergi gelirlerinin artırılması çok kolay olmamaktadır. Bu ülkelerde vergi gelirlerinin GSMH'ya oranı ortalama %18 düzeylerinde seyrederken, kamu harcama düzeyi bunun oldukça üzerinde gerçekleşmektedir. Bu durum kaçınılmaz olarak büyüme üzerinde önemli baskı yaratan bütçe açıklarının oluşması anlamına gelmektedir³⁷. Ayrıca bu konuda yapılan başka çalışmalarda da kamu harcamalarının ve bütçe açıklarının özellikle genel seçim dönemlerinde çok kontrolsüz bir biçimde, hızla arttığı saptanmıştır³⁸.

3. Kamu Kesimi Finansman Açıklarının Enflasyon, Faiz Oranı ve Büyüme Üzerine Etkilerine İlişken Ampirik Bulgular

3.1. Veri ve Metodoloji

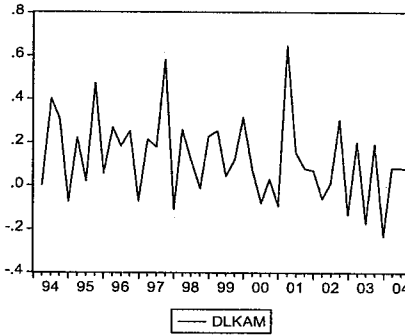
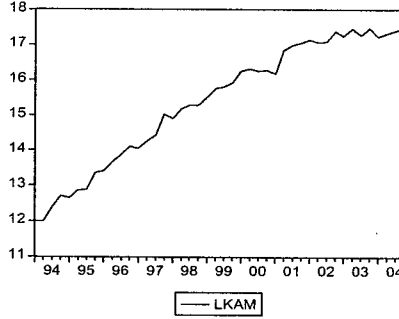
Çalışmada 1994-2004 dönemine yönelik kamu harcamalarının faiz oranları ve gayri safi yurt içi hasıla üzerindeki etkileri üçer aylık verilerle kamu harcamaları, faiz oranları ve gayri safi yurt içi hasıla değişkenleri kullanılarak incelenmiştir. İlgili veriler Merkez Bankası (EVDS), Maliye Bakanlığı (BÜMKO) ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın veri setleri kullanılarak oluşturulmuştur.

³⁶ Güneri Akalın, "Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Ekonomik Dengeler Üzerindeki Etkileri", Kamu Kesimi Finansman Açıkları, **X. Maliye Sempozyumu**, Mayıs 1994, Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi No 554, İstanbul 1996, s.17-18.

³⁷ T. Strauss, "Growth and Government: Is There a Difference Between Developed and Developing Countries?" **Economics of Governance**, Vol. 2, 2001, s.152.

³⁸ Alpaslan Akçoraoğlu, Funda Yurdakul, "Siyasal Ekonomi Açısından Büyüme, Enflasyon ve Bütçe Açıkları: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 59 Sayı 1 Yıl:2004, s.2.

1994-2004 dönemi üçer aylık verilerden faydalanılarak oluşturulan modelde öncelikle logaritması alınan verilerin birim kök testi sinaması yapılmıştır*. İlgili değişkenlerin durağanlaştırılmalarının ardından Granger nedensellik testi ile değişkenlerin VAR modeli için dışsaldan içsele doğru sıralaması yapılmıştır. Daha sonra ise VAR modeline geçilerek etki-tepki analizleri ve değişkenlerin tahmin hata varyans ayrışmaları yapılmıştır.

Grafik 1-a

Grafik 1-b

* Serilerin durağanlık özelliklerinin araştırılmasında çoğunlukla Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen genişletilmiş Dickey-Fuller birim kök testi kullanılmaktadır. Burada da ADF birim kök testi ile serilerin durağanlıkları incelenmiştir. Durağanlık testinde kullanılan denklem aşağıdaki gibidir.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \beta_3 Y_{t-1} + \alpha_1 \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

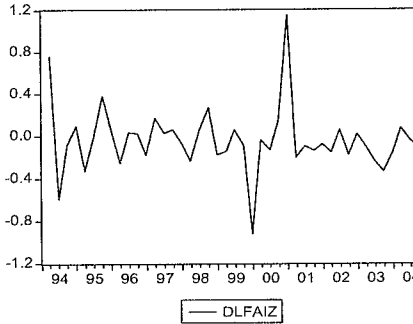
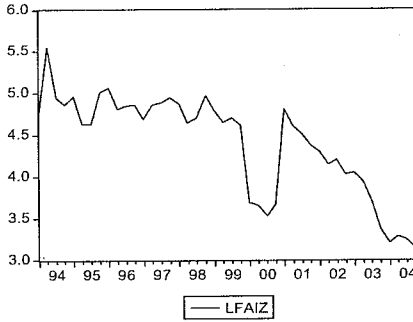
Burada ΔY_t durağanlık

testi yapılan değişkenin birinci farkını t genel eğilim değişkenini ΔY_{t-i} gecikmeli fark terimlerini göstermektedir. eşitlikte " m " gecikme uzunluğu Akaike veya Schwarz tarafından geliştirilen bilgi kriterleri kullanılarak belirlenmektedir. Bu çalışmada Schwarz kriteri kullanılmıştır. (1) nolu denklem ADF test değerini ifade ederken, eşitlikten $\alpha_1 \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i}$ değerinin

çıkartılmasıyla söz konusu test DF testi haline gelir.

Grafik 1

Değişkenler logaritmik değerleri alındıktan sonra, trend ve sabitlik durumunun incelenmesi amacıyla birim kök testine tabi tutulmuşlardır. Kamu harcamasına ilişkin serinin birim kök testi sınavında H_0 hipotezi kabul edilmiş, bu nedenle serinin birinci dereceden farkı alınmıştır. Birinci farkının alınmasıyla serinin durağan hale geldiği Tablo:2'den elde edilen değerlerden de anlaşılmaktadır

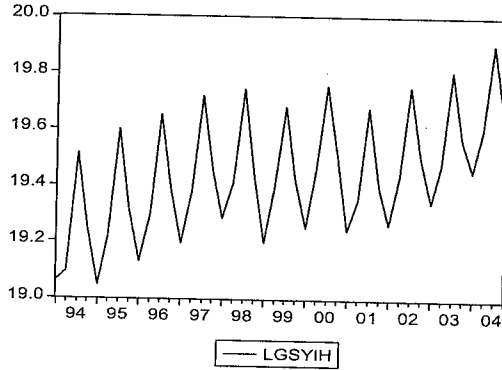

Grafik 2-a

Grafik 2-b

Grafik 2

Grafik 2-a'dan görüleceği gibi logaritması alınmış faiz serisi sabit etrafında trend eğilimi göstermektedir. Birim kök testine bakıldığında faiz serisinin durağan olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır (tablo 2). Faiz serisinin birinci farkı alındığında serinin durağan konuma geldiği hem grafik 2-b'den hem de Tablo:2 de elde edilen değerlerden anlaşılmaktadır.

Grafik 3

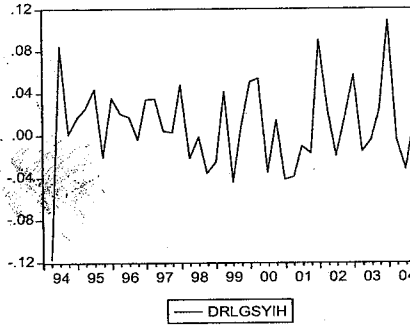
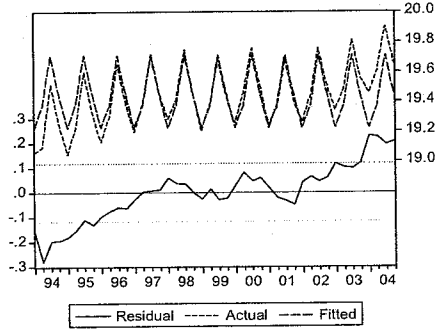
Grafik 3'ten de görüldüğü gibi GSYİH serisinin mevsimsel nitelik taşıdığı söylenebilir. Bu aşamada mevsimselliğin giderilmesine yönelik olarak dört adet mevsimsel kukla modele dahil edilmiştir. Tablo 1 den izleneceği gibi anlamsız katsayıya sahip kukla değişkenlere rastlanmamış, R^2 değeri de anlamlı çıkmıştır. İlgili katsayı değerleri tablo:1 de sunulmuştur.

Tablo:1

Bağımlı Değişken: LGSYIH				
Metod: En Küçük Kareler				
Date: 06/23/05 Time: 19:18				
Sample: 1994:1 2004:4				
Included observations: 44				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	19.22443	0.035780	537.2996	0.0000
@SEAS(2)	0.150990	0.050600	2.983974	0.0048
@SEAS(3)	0.486277	0.050600	9.610191	0.0000
@SEAS(4)	0.220440	0.050600	4.356516	0.0001
R-squared	0.707635	Mean dependent var		19.43886
Adjusted R-squared	0.685708	S.D. dependent var		0.211674
S.E. of regression	0.118668	Akaike info criterion		-1.338467
Sum squared resid	0.563283	Schwarz criterion		-1.176268
Log likelihood	33.44628	F-statistic		32.27180
Durbin-Watson stat	0.130875	Prob(F-statistic)		0.000000

GSYİH serisi artık değerlerinin birim kök testi sonuçlarına göre H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Bu nedenle trend ve sabitlik koşulu altında seri-

nin birinci farkı alınmıştır. Fark serisi grafiğinden de (Grafik 4-b) izlendiği üzere GSYİH serisinin durağan olduğu belirlenmiştir.

Grafik 4-a

Grafik 4-b

Grafik 4

Tablo: 2. Durağanlık Testi Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Gecikme Uzunlukları	Değişkenler	Katsayılar	Gecikme Uzunlukları	Karar
<i>Lkamu</i>	-1,160046= τ_{t+c}	DF	<i>Dlkamu</i>	-8,469841= τ_c	DF	I (1)
<i>Lfaiz</i>	-3,170387= τ_{t+c}	DF	<i>Dlfaiz</i>	-7,389578= τ	DF	I (1)
<i>Rlgsyih</i>	-2,550094= τ_{t+c}	DF	<i>Drlgsyih</i>	-7,790244= τ	DF	I (1)

t= trend c=sabit

* %5 düzeyinde $\tau = -1,948886$; $\tau_c = -2,933158$; $\tau_{t+c} = -3,518090$ Mac Kinnon kritik değerleri kullanılmıştır.

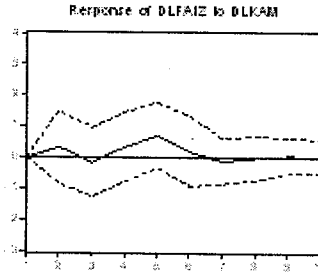
Değişkenlerin durağan hale getirilmesinin ardından Var analizinde değişkenlerin sıralamasının yapılması gerekmektedir. Bu sıralamanın yapılması için Granger nedensellik testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo: 3'te verilmiştir.

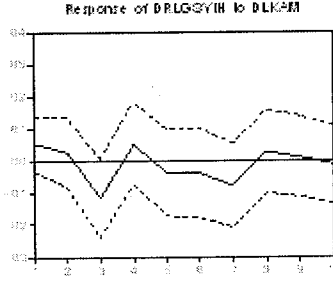
Tablo 3: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Gecikme uzunluğu (3)			
Sıfır Hipotezi	Gözlem	F-İstatistik	Kuyruk Olasılığı
DLKAM, DLFAİZ'in Granger nedeni değildir.	40	0.78944	0.50847
DLFAİZ, DLKAM'ın Granger nedeni değildir		5.41129	0.00386
DRLGSYIH, DLFAİZ'in Granger nedeni değildir	40	0.13425	0.93894
DLFAİZ, DRLGSYIH'in Granger nedeni değildir		4.28670	0.01163
DRLGSYIH, DLKAM'ın Granger nedeni değildir	40	0.93937	0.43273
DLKAM, DRLGSYIH'in Granger nedeni değildir		3.27567	0.03314

Nedensellik testi sonuçlarına göre VAR analizi için değişkenlerin dışsaldan içsele sıralaması; faiz, kamu harcamaları, gayri safi yurt içi hasıla biçiminde olmaktadır.

Modelde Var(5) konumuna gelinceye kadar otokorelasyon durumu mevcut olduğundan Var (5) ile çalışılmıştır. Aynı zamanda etki-tepki analizini görünmez sağlayan Var modelinin kökleri birim çember içerisinde yer almakta ve farklı varyanslara rastlanmamaktadır. Oto korelasyon için LM testi yapılmış ve farklı varyans için çapraz terimler kullanılmayan white farklı varyans testi yapılmıştır.

Grafik 5-a

Grafik 5-b

Grafik 5

Grafik 5 kamu harcamalarındaki 1 birimlik şoka karşı faizin ve gayri safi yurt içi hasılanın verdiği tepkiyi göstermektedir. Buna göre, kamu harcamalarındaki artışa faizin verdiği tepki 3 dönem boyunca pozitif yönlü olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de kamu harcamalarının kısmen ödünç verilebilir fon piyasasından yapılmasına bağlı olarak faizler üzerinde bir baskı yarattığı söylenebilir. Diğer yandan gayri safi yurt içi hasıla da kamu harcamalarına karşı yaklaşık 2 dönem pozitif yönlü tepki verirken daha sonraki dönemde bu tepkinin yönü, negatife dönmüştür. Burada da özellikle kamu alt yapı harcamalarındaki artışa bağlı olarak gayri safi yurt içi hasılanın arttığı söylenebilir. Sonraki dönemlerde gayri safi yurt içi hasılanın azalmasında kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak yükselen faiz oranlarının yol açtığı dışlama etkisinin (crowding-out) belirleyici olduğu ifade edilebilir.

Tablo 4: Faizin Varyans Ayrışım Tablosu

Periyot	Standart hata	DLFAIZ	DLKAM	DRLGŞYIH
1	0.306295	100.0000	0.000000	0.000000
2	0.311529	97.36858	1.123107	1.508308
3	0.316177	97.13780	1.327243	1.534952
4	0.318309	95.97570	2.454172	1.570133
5	0.343763	91.83139	6.356716	1.811895
6	0.350346	89.18863	6.424903	4.386469
7	0.355135	89.29579	6.367422	4.336793
8	0.358425	88.93068	6.255490	4.813826
9	0.358627	88.91266	6.273679	4.813664
10	0.359325	88.70119	6.251461	5.047354

Tablo 4'de faizin ilk dört dönem yaklaşık %97 düzeyinde kendi gecikmeli değerlerinden etkilendiği, diğer değişkenlerin ise önemli bir açıklayıcı etkisinin olmadığı görülmektedir. Fakat beşinci dönemden itibaren ise kamu harcamalarının ve gsyih'nin daha fazla oranda etkili oldukları söylenebilir.

Tablo 5: Kamu Harcamalarının Varyans Ayrışım Tablosu

Periyot	Standart Hata	DLFAIZ	DLKAM	DRLGSYIH
1	0.163322	13.48852	86.51148	0.000000
2	0.188069	25.71881	74.24673	0.034466
3	0.205428	32.08622	67.33487	0.578910
4	0.206278	32.34770	66.78340	0.868893
5	0.212625	30.45429	68.14997	1.395736
6	0.221685	34.88154	62.90328	2.215179
7	0.229498	32.60838	62.54710	4.844521
8	0.229549	32.60949	62.51962	4.870891
9	0.230584	32.31802	62.56538	5.116594
10	0.231428	32.48079	62.16135	5.357862

Kamu harcamalarının varyans ayrışım tablosuna bakıldığında da kamu harcamaları kendi gecikmeli değerleri dışında en fazla faiz oranlarından etkilenmektedir. Buna göre faiz oranları ilk iki dönem hariç kamu harcamalarını yaklaşık %32 düzeyinde açıklamaktadır. Gayri safi yurt içi hasılanın etkisi ise tüm dönemler boyunca %5'i geçmediği görülmektedir.

Tablo 6: Gayri safi yurt içi hasılanın Varyans Ayrışım Tablosu

Periyot	Standart Hata	DLFAIZ	DLKAM	DRLGSYIH
1	0.028864	10.92998	3.227266	85.84276
2	0.032518	27.70852	3.143189	69.14829
3	0.035754	25.71775	13.17298	61.10927
4	0.036527	26.39742	14.55787	59.04471
5	0.040622	28.36974	12.81498	58.81528

6	0.042023	31.64805	12.94858	55.40337
7	0.044451	30.86797	14.73939	54.39263
8	0.044753	31.22318	14.87545	53.90136
9	0.045651	30.02194	14.34296	55.63511
10	0.045680	29.99261	14.42057	55.58682

Gayri safi yurt içi hasıla standart hata varyans ayrışım tablosuna göre ise gayri safi yurt içi hasıla üzerinde faiz oranlarının kamu harcamalarından daha etkili olduğu söylenebilir. burada da en etkili değişken bütün dönemler boyunca gayri safi yurt içi hasılanın kendi gecikmeli değerleridir. Faiz oranları gayri safi hasıla üzerinde ortalama % 30 düzeyinde açıklayıcı etkiye sahipken kamu harcamaları için söz konusu oran ilk iki dönem hariç %15 düzeyindedir.

Sonuç

Kamu harcamalarının büyüme başta olma üzere bir takım makro ekonomik büyüklükler üzerindeki etkisi harcamaların niteliğine, finansman biçimine ve harcamanın yapıldığı ülkedeki sosyo-ekonomik yapıya göre değişiklikler gösterebilmektedir. Ancak gerek kuramsal değerlendirmelere gerekse ampirik çalışmaların sonuçlarına bakıldığında genel olarak kamu yatırım harcamalarının özellikle gelişmekte olan ülkelere büyüme dinamiklerinin harekete geçirilerek yönlendirilmesinde etkili olduğu söylenebilir. Hiç kuşkusuz burada ilgili harcamaların finansman biçimi son derece önemlidir. Yoğun kamu borçlanmasının söz konusu olduğu durumlarda kamu yatırım harcamalarıyla büyümeye yön vermek bir yana ilgili harcama programlarının bizatihi kendisi bir takım istikrarsızlıklara yol açarak makroekonomik dengelerin bozulmasına yol açabilmektedir.

Bu bağlamda kamu harcamalarının optimal bir harcama ve finansman programı ile büyüme ve kalkınma sürecindeki belirleyiciliği, ya da rasyonel olmayan harcama ve harcama artışına bağlı olarak artan kamu borç yükü nedeniyle genel ekonomik yapıda yol açtığı olumsuzluklar ile büyüme ve faiz oranları gibi temel makroekonomik göstergeler üzerinde önemli etkilere sahip olduğu söylenebilir. Bu önemli etkiler nedeniyle kamu harcamaları ile söz konusu makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişki maliye yazınında yoğun tartışmaların yaşandığı alanların başında gelmektedir.

Bu çalışmada söz konusu ilişkiler öncelikle kuramsal düzeyde tartışılmakta daha sonra konu ampirik düzeyde incelenmeye çalışılmaktadır. Türkiye örneğinde incelenen ampirik bulgular da kamu harcamalarındaki artışa faizin verdiği tepki 3 dönem boyunca pozitif yönlü olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’de kamu harcamalarının kısmen ödünç verilebilir fon piyasasından yapılmasına bağlı olarak faizler üzerinde bir baskı yarattığı söylenebilir. Diğer yandan gayri safi yurt içi hasıla da kamu harcamalarına karşı yaklaşık 2 dönem pozitif yönlü tepki verirken daha sonraki dönemde bu tepkinin yönü, negatife dönmüştür. Burada da özellikle kamu alt yapı harcamalarındaki artışa bağlı olarak gayri safi yurt içi hasılanın arttığı söylenebilir. Sonraki dönemlerde gayri safi yurt içi hasılanın azalmasında kamu harcamalarındaki artışa bağlı olarak yükselen faiz oranlarının yol açtığı dışlama etkisinin (crowding-out) belirleyici olduğu ifade edilebilir.

Kaynakça

- Abizadeh, Sohrab, Mahmood Yousefi, “An Empirical Analysis of South Korea’s Economic Development and Public Expenditures Growth”, **Journal of Socio-Economics**, Vol. 27, No, 6, 1998, ss.687-700.
- Akalın, Güneri. “Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Ekonomik Dengeler Üzerindeki Etkileri”, Kamu Kesimi Finansman Açıkları, **X. Maliye Sempozyumu**, Mayıs 1994, Antalya, İstanbul Üniversitesi Basımevi No 554, İstanbul 1996, ss.17-18.
- Akçoraoğlu, Alpaslan, Funda Yurdakul, “Siyasal Ekonomi Açısından Büyüme, Enflasyon ve Bütçe Açıkları: Türkiye Üzerine Bir Uygulama”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 59 Sayı 1 Yıl:2004.ss.1-25.
- Ataç, Beyhan **Maliye Politikası**, 3.Baskı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bil. Araş. Çalışmaları Vakfı Yayınları No.86, 1994.
- Barro, R. “Are Government Bonds Net Wealth?”, **Journal of Political Economy**, Vol. 82, 1974 ss.1095-1117.
- Barro, R. “Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth,”. **Journal of Political Economy**, Vol. 98 (1), 1990, ss.103–117
- Buchanan, James. “Rant Kollama ve Kar Kollama” (Çev. Aytaç Eker), İçinde: Aytaç Eker ve Coşkun C. Aktan, **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama**, Ankara, Takav Matbaası, 1994, ss.277-286.

- Bulutoğlu, Kenan **Kamu Ekonomisine Giriş: Demokraside Devletin Ekonomik Bir Kuramı**, İstanbul, 7.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, 2003.
- Caporale, Guglielmo Maria, Geoffrey Williams, "Long-term Nominal Interest Rates and Domestic Fundamentals", **Review of Financial Economics**, Vol. 11, 2002, ss.119–130.
- Denison, Edward F. **The Source of Economic Growth in the United States and The Alternatives Before U.S.**, New York, Committee For Economic Development, 1962.
- Denison, Edward F. **Why Growth Rates Differ Postwar Experience in Nine Western Countries**, Washington, D.C.:Brookings Institution, 1967.
- Devarajan, Shantayanan, Vinaya Swaroop, Zou Heng-fu, "The Composition of Public Expenditure and Economic Growth", **Journal of Monetary Economics**, Vol. 37, Issues 2, April 1996, ss.313-344.
- Domenecha, Rafael, David Taguasb and Juan Varela, "The Effects of Budget Deficits on National Saving in the OECD", **CMTEA** 1996,ss.1-19.
- Emil, Ferhat, Hakan Yılmaz, "Kamu Borçlanması, İstikrar Programları ve Uygulanan Maliye Politikalarının Kalitesi: Genel Sorunlar ve Türkiye Üzerine Gözlemler", **ERC (Economic Research Center), Working Papers in Economics 03/07**, September 2003, ss.1-54,
- Ferreira, Pedro Cavalcanti. "Inflationary Financing of Public Investment and Economic Growth" **Journal of Economic Dynamics and Control**, Vol.23, 1999, ss.539-563
- Fölster, Stefan, Magnus Henrekson, "Growth and the Public Sector: a Critique of the Critics", **European Journal of Political Economy**, Vol. 15, 1999, ss.337–358.
- Glomm, Gerhard, B. Ravikumar, "Productive Government Expenditures and Long-run Growth", **Journal of Economic Dynamics and Control**, Vol. 21 1997, ss.183-204.
- Gupta, Sanjeev, Benedict Clements, Emanuele Baldacci, Carlos Mulas-Granados, "Fiscal Policy, Expenditure Composition, and Growth in Low-income Countries", **Journal of International Money and Finance**, Vol. 24, 2005, ss.441-463.
- Gwartney, J., R.Holcombe, R. Lawson, "The Size and Functions of Government and Economic Growth", **Joint Economic Committeestudy**, April, 1998.

- Gylfason, Thorvaldur. "Natural Resources, Education and Economic Development", **European Economic Review**, Vol.45, 2001, ss.847-859., <http://www.house.gov/jec/growth/function/function.htm>
- King,R. S. Rebelo,. Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications", **Journal of Political Economy**, Vol. 98 (1), 1990, ss.126–151
- Kneller, Richard, Michael F. Bleaney, Norman Gemmel, "Fiscal Policy and Growth: Evidence from OECD Countries", **Journal of Public Economics**, Vol. 74, 1999, ss.171–190.
- Knot, Klaas and Jakob de Haan, "Fiscal Policy and Interest Rates in the European Community", **European Journal of Political Economy**, Vol. 11, Issue 1, March 1995, ss.171-187
- Kosempel, Stephen. "Finite Lifetimes and Government Spending in an Endogenous Growth Model", **Journal of Economics and Business**, Vol. 56, 2004, ss.197–210.
- Krueger, Anne. "The Political Economy of Rent Seeking Society", **American Economic Review**, Vol.64, No.3, 1974, ss.291-304.
- Lindé, Jesper. "Fiscal Policy and Interest Rates in A Small Open Economy" Finnish Economic Papers, Volume 14, Number 2, Autumn 2001, ss. 65-83.
- Loizides, John and George Vamvouka, "Government Expenditure and Economic Growth: Evidence from Trivariate Causality Testing", **Journal of Applied Economics**, Vol. VIII, No.1, May 2005,ss.125-152.
- Lucas, R. "On the Mechanics of Economic Development", **Journal of Monetary Economics**, Vol.22, ss.3-42.
- Lucas, R. "Supply-side Economics: an Analytical Review". **Oxford Economic Papers**, Vol.42 (2), 1990, ss.293–316
- Mackenzie, G.A., David Orsmond, Philip Gerson, "The Composition of Fiscal Adjustment and Growth, Lessons from Fiscal Reforms in Eight Economies", **IMF Occasional Paper 149**, 1997.
- Nisfet Uzay, "Kamu Büyüklüğü Ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri : Türkiye Örneği (1970-1999)", **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi**, Sayı: 19, Temmuz-Aralık 2002 ss.151-172,
- Pami Dua, B.L. Pandit, "Interest Rate Determination in India: Domestic and External Factors" **Journal of Policy Modeling** Vol.24 2002, ss.853–875.
- Psacharopoulos, George. "The Contribution of Education to Economic Growth: International Comparisons", İçinde: John W. Kendrick

- (Ed.), **International Comparisons of Productivity and Causes of the Slowdown**, Cambridge, MA: Ballinger/American Enterprise Institute, 1984, ss.335-357.
- Ranis, Gustav, Frances Stewart, Alejandro Ramirez, "Economic Growth and Human Development", **World Development**, Vol. 28, No. 2, 2000. ss.197-219.
- Romer, P. "Endogenous Technological Change", **Journal of Political Economy**, Vol.98, No.5, ss.71-102.
- Romer, P. "Increasing Returns and Long-Run Growth", **Journal of Political Economy**, Vol. 94, No.5, 1986, ss.1002-1037,
- Rosen, Harvey S. **Public Finance**, Fifth Edition, United States, Irwin McGraw-Hill, 1998.
- Shenggen Fan, Xiaobo Zhang, and Neetha Rao, "Public Expenditure, Growth, and Poverty Reduction in Rural Uganda", **DSGD (Development Strategy and Governance Division), Discussion Paper No.4**, March 2004, ss.1-72. <http://www.ifpri.org>.
- Sönmez, Sinan. **Kamu Ekonomisi Teorisi: Kamu Harcamalarında Etkinlik Arayışı**, 1.Baskı, Ankara, Teori Yayınları, 1987.
- Strauss, T. "Growth and Government: Is There a Difference Between Developed and Developing Countries?" **Economics of Governance**, Vol. 2, 2001, ss.135–157.
- Tanzi, Vito, Ludger Schuknecht, **Public Expenditures in the 20th Century: A Global Perspective**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
- Türk, İsmail. **Kamu Maliyesi**, 2.Baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 1996
- Vasicek, Oldrich Alfons. "The Economics of Interest Rates", **Journal of Financial Economics**, Vol. 76, 2005, ss.293–307.
- Verpagen, B. "Endogenous Innovation in Neo-classical Growth Models: A Survey", **Journal of Macroeconomics**, Vol.14, ss.631-662.
- Zhang, Tao, Heng-fu Zou, "The Growth Impact of Intersectoral and Intergovernmental Allocation of Public Expenditure: With Applications to China and India", **China Economic Review**, Vol.12, 2001, ss.58-81